

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Redactioneel

In zijn impressies van het 39e IPA-congres maakt Ubbels gewag van de crisis die de psychoanalyse in de gehele wereld doormaakt. Het is een geluid dat al een tijdje rondzingt: minder aanmeldingen voor de verenigingen, minder hoogleraren-psychoanalytici, de irrelevantie van het analytische denken voor het DSM-systeem, analytici niet meer als de *conquistadores* van het nieuwe denken – integendeel: als de hoeders van het gevestigde belang (zie bijvoorbeeld ook Sorbi 1993 en Schnabel 1993). Toch betekent dat voornamelijk niet dat het psychoanalytische gedachtengoed geleidelijk verloren aan het raken is. De vind- en broedplaatsen blijven nog steeds de werk- en denkwijze van de analytici, de cultuur in zijn brede betekenis, maar ook en vooral de psychotherapiewereld, die ervan doordrenkt is.

Groepspsychotherapie is een vorm van psychotherapie die op zijn vruchtbare momenten conceptueel nog steeds volop psychoanalytisch is; binnen de twee belangrijkste organisaties ervan – de International Association of Group Psychotherapy en de American Group Psychotherapy Association – (evenals in de Nederlandse Vereniging voor Groepspsychotherapie) is de basisvorm nog steeds wat genoemd wordt groepsdynamisch, groepsanalytisch. In Engeland bloeit de groepsanalyse, en de leermeesters uit dat land geven al lang seminaria in de rest van Europa en in wat vroeger ‘het Oostblok’ heette. Hun orgaan, *Group-Analysis*, is een lezenswaardig tijdschrift dat ook buiten eigen kring invloed heeft. Het *International Journal of Group Psychotherapy*, het officiële orgaan van de AGPA, is ook voor psychoanalytici zeer de moeite waard.

Neem het laatste nummer (Jaargang 45 [3], juli 1995). Woede en agressie zijn de thema's, en de artikelen erover zijn heel verhelderend. Hoeveel van de auteurs ook als zodanig opgeleide analytici zijn weet ik niet, maar ze zijn allemaal grondig op de hoogte van de analytische literatuur en dragen ertoe bij. Vaak is de echo te horen van Winnicott (1949), die in die klassieke tekst zegt: ‘Laat me een paar redenen geven waarom een moeder haar baby haat, zelfs als het een jongetje is.’ Hij komt dan met achttien redenen, waarvan de mooiste zijn: ‘Hij is meedogenloos, behandelt haar als uitschot, een onbetaalde bediende, een slaaf, en zijn opgewonden liefde is liefde is berekenend, en zodra hij heeft wat hij nodig heeft, gooit hij haar weg als een sinaasappelschil.’ ‘Hij is wantrouwig, wil haar lekkere eten niet eten en maakt haar onzeker van zichzelf, maar eet wel goed als hij bij zijn tante is.’

Bernard, de organisator van het Forum in *The International Journal*, onderscheidt in zijn inleiding: woede, razernij, haat, geweld, irritatie en erger-

nis als verschijnselen binnen de therapie. Dan komen de artikelen. Bonnie Buchele probeert woede en agressie te begrijpen vanuit vier verschillende psychodynamische denkkaders: de drifttheorie, egopsychologie, object-relatietheorieën en self-psychologie. Ze zegt dat ze patiënten vanuit verschillende scholen tegelijk probeert te begrijpen. Natuurlijk houdt ze een pleidooi voor groepspsychotherapie. Volgens haar is die zeer bruikbaar, waar een teveel aan agressieve instinctieve energie leidt tot schuld en zelf-veroordeling. Het ingewikkelde netwerk van de groep ziet zij als een web van projectieve identificaties – tussen de groepsleden onderling, tussen leden en therapeuten, tussen de leden en de groep, en tussen de groep en de therapeuten. Omdat ze op die plaats ontstaan, kunnen ze ook op die plaats bewerkt worden. In de tegenoverdracht moet de woede empathisch worden tegemoetgetreden, moet erkend worden dat ze pijn doet, maar er mag niet worden teruggeslagen. ‘Het toelaten door de therapeut van verbale grensoverschrijdingen is niet groeibevorderend, omdat verhinderd wordt dat de agressie wordt opgelost.’

Stone begint met de constatering dat de meeste klinici het onderwerp ‘de kwaai patiënt’ associëren met lastige borderline en narcistische patiënten. Zijn bijdrage is een begrijpen van de woede vanuit het perspectief van de self-psychologie. Hij doet dat door de kohutiaanse termen ‘alter-ego’- en ‘twinship’-overdracht te verduidelijken. ‘Twinship’: een jongetje dat zijn vader nadoet en zich gaat scheren. ‘Alter-ego’: het idee dat er mensen zijn zoals jij, verwanten, ‘een gevoel van gelijkheid aan het object’. ‘Als iemand in zijn verwachting van bij het moment passende reacties van het self-object gefrustreerd of teleurgesteld wordt, leidt dit tot een verstoring van het evenwicht van het zelf, die kan variëren van het ervaren van een zich niet prettig voelen tot psychische desintegratie. Onder de veelheid van herstellende reacties zijn uitingen van narcistische woede waarvan men kan zeggen dat ze zich op een continuüm bevindt dat het hele spectrum van geïrriteerdheid, boosheid, woede, tot vijandige vernietigingsdrang omvat.’ De genezing verloopt door de acceptatie, het begrip, het niet betaald zetten, het verhelderen van en het daardoor verschaffen van een self-object. Het gevoel te geven dat de patiënt gelijk is aan anderen – niet totaal alleen.

Kirman neemt als vertrekpunt dat wat genoemd wordt *A Modern Analytic Approach*. Deze gaat uit van de cruciale rol van woede en haat bij psychopathologie en psychotherapie. De grondlegger van deze school is Spitz met zijn theorie over ‘geïmplodeerde agressie’. Zijn techniek werd ontwikkeld bij het werken met schizofrenen en bestaat uit de volgende stadia: het oplossen van de narcistische afweer, het ontwikkelen van een narcistische overdracht, het versterken in plaats van het interpreteren van weerstanden, emotionele communicatie en de patiënt helpen alles te zeggen. Het pleidooi in het stuk is tweeledig: a. deze theorie is niet alleen geschikt voor schizofrenen en borderline-patiënten, omdat ook patiënten met een lichtere diagnose inzinkingen of perioden van zeer infantiel functioneren verto-

nen en b. de techniek kan zeer goed in groepen worden toegepast. Als analytici over zichzelf schrijven, loopt de spanning op. Hahns bijdrage, *Therapist Anger in Group Psychotherapy*, is helder. Zijn uitgangspunt is dat haat en woede niet gemakkelijk in de overdracht terecht komen, omdat die soortgelijke gevoelens bij de therapeut zouden kunnen oproepen én omdat therapeuten daar lastig mee kunnen omgaan. Zulke gevoelens zijn strijdig met hun geïdealiseerde zelfbeeld. Daarenboven mogen therapeuten hun woede niet uiten – wel voelen. Ook onderzoek geeft aan dat geuite kwaadheid van de therapeut antitherapeutisch werkt in groepstherapie. Hij maakt een onderscheid: de therapeut moet goed verschil maken tussen kwaadheid vanuit de tegenoverdracht die gebaseerd is op de geblokte narcistische behoefte van de therapeut, en realistische kwaadheid die rust op het empathisch begrijpen van de behoefte van de patiënt en de afweer daarvan. ‘Het niet in staat zijn gevoelens van falen en de daaropvolgende gevoelens van woede te verdragen, komt voort uit het onvermogen van therapeuten om het ervaren van schaamte te verdragen.’ Zeer voorzichtig is hij bij het toelaten van het gebruik van kwaadheid. Hij waarschuwt voor het gebruik tegen de eigen schaamte als middel om te vernietigen, te straffen of te wreken. Hij raadt het aan als de patiënt maar niet in therapie kan komen en op die manier blijft hangen in het *fight-flight*-stadium. Eerst moet dat worden opgemerkt en moet er een poging zijn gedaan de patiënt tot introspectie te brengen. Als dat alles niet helpt, kan de hoeveelheid kwaadheid die nodig is om contact te maken, worden geuit. Woorden als ‘gefrustreerd’ en ‘geërgerd’ kunnen dan gebruikt worden. Ook als de therapeut gevangen wordt gehouden in de projectieve identificaties van de patiënt, is soms enige kracht nodig zich daaruit te bevrijden, maar dan in de vorm ‘Ik ben kwaad als...’ en niet in een woedeuitbarsting. Het laatste citaat uit dit artikel: ‘Door woede te uiten neemt de therapeut iets van het slechte op zich, terwijl hij tegelijkertijd laat zien hoe je op een gezonde manier woede kunt uiten door op een heldere manier met eigen vijandigheid om te gaan.’

Als je dit alles leest – en wat ik gedaan heb is alleen maar het overschrijven van een paar hoofdzinnen van de hoofdschrijvers, de reacties heb ik weggelaten – dan is de bedreigde positie van de psychoanalyse en de psychoanalytici geen probleem. Zij komen er wel uit door het verder ontwikkelen van hun eigen werkwijze en denkwereld en door de toepassing die deze vinden in de bredere cirkels die eromheen ontstaan.

Hans M. Reijzer

Literatuur

Schnabel, P. (1993), Twee overzijden die elkaar schijnen te vermijden. *Psychoanalytisch Forum* 11 (1), p. 8-49.

Sorbi, M.J. (1993), Zit er beweging in de psychoanalyse? *Psychoanalytisch Forum* 11 (2), p. 62-69.

Winnicott, D.W. (1949), Hate in the countertransference. *International Journal of Psychoanalysis*, 30, p. 69-74.